

EVOLUȚIA SOCIALĂ ȘI ECONOMICĂ A SECUILOR ÎN SECOLELE XIII-XV.

de BAKÓ GÉZA

Problema situației economice, sociale și politice a secuilor din Transilvania, din secolele XIII-XV a atras în mod deosebit atenția cercetătorilor din trecut, tocmai prin faptul că este strâns legată de problema originii și așezării secuilor în Transilvania.

Atît reprezentanții vechii concepții¹, cît și cei ai concepției noi² au susținut aprige discuții în jurul acestei probleme.

Trebuie să arătăm însă că ambele părți au privit în mod greșit problema, au tratat-o ruptă de realitate, subapreciind cu desăvîrșire rolul evoluției. Așa de exemplu reprezentanții liniei vechi au încercat să arate că situația din secolele XIII—XIV a persistat fără nici o schimbare pînă în anul 1562. În schimb reprezentanții liniei noi au căutat să dovedească, prin exemple luate din secolul al XVI-lea și chiar al XVII-lea, că secuii n-au avut nici odată³ o situație „specifică“, iar atunci cînd această încercare a dat greș, au început să vorbească de o stare bazată pe privilegiile regale.

Acești istorici, în condițiile vremii, nu și-au putut da seama de cîteva lucruri importante, și anume :

— că situația economică, socială este în continuă evoluție ;

— că situația „specifică“ a secuilor din sec. XIII—XV se datorește faptului că, din cauza condițiilor geografice, închegarea relațiilor feudale în unele părți ale Transilvaniei, între care și teritoriul locuit de secui, întîrziase, așa încît numai la sfîrșitul sec. al XIV-lea și începutul celui de al XV-lea, erau deplin închegate⁴ ;

— și de asemenea, că tot aceste condiții au întîrziat și la secui evoluția diferențierii social-economice⁵.

Nu ne putem mira deci, dacă în condițiile deplinei dezvoltări a feudalismului din Ungaria, starea „specifică“ a secuilor părea pentru unii bazată pe privilegiile regale, iar pentru alții „o stare garantată

¹ Cei care erau de părere că secuii au venit în Transilvania încă înainte de ocupația maghiară, sau chiar înainte de ocuparea teritoriului de azi al Ungariei de către maghiari.

² Cei care datau acest eveniment după ocupația maghiară.

³ Hunfalvy P., *Az oláhok története*. 1894, I, p. 251—252.

⁴ D. Demeny, *Despre unele aspecte ale răscoalei de la Bobilna*. (Studii și referate privind istoria Romîniei), 1954, I. p. 579.

⁵ Ibidem., p. 576.

de acordul ce s-a încheiat între strămoșii maghiarilor și secuilor, atunci când secuii s-au alăturat triburilor maghiare⁶.

Scopul studiului nostru nu este decît să corecteze aceste greșeli ale trecutului și să analizeze situația socială, economică și politică a secuilor din Transilvania, din secolele XIII-XV, sub aspectul evoluției.

Sperăm că această modestă încercare va fi de folos cercetărilor problemei originii și așezării secuilor în Transilvania și va contribui într-o măsură și la o mai bună înțelegere a evenimentelor importante, care au avut loc în prima jumătate a secolului al XVI-lea.

Pentru a putea urmări evoluția situației sociale, economice și politice a secuilor, trebuie mai întîi să cunoaștem situația în care se aflau cînd au ajuns în Transilvania.

Nu este cazul și nici locul să ne ocupăm aici de stabilirea perioadei așezării secuilor în Transilvania⁷, ne limităm numai la stabilirea locului în care secuii s-au așezat în Transilvania pe la mijlocul secolului al XII-lea, cînd credem că ei se aflau în același stadiu de dezvoltare la care ajunseseră cînd s-au așezat în Transilvania.

Cercetările mai noi — dintre cele două războaie — au ajuns la concluzia că, pe la mijlocul secolului al XII-lea, secuii din Transilvania, în majoritatea lor, erau așezați pe văile Tîrnavelor și spre nord pînă în părțile orașului Tîrgu-Mureș și în Cîmpia Transilvană iar spre sud se întindeau pînă la Olt⁸. Cu puțin timp după această dată s-a început strămutarea grupurilor apusene pe teritoriul Sepși, Kezdi și Orba, și colonizarea Ciucului, Gheorghenilor etc.

În ceea ce privește data așezărilor secuilor în Transilvania, nu avem nici o mărturie istorică și nu posedăm nici o știre în legătură cu situația lor din această vreme; totuși, situația lor de mai tîrziu aruncă o lumină destul de clară și asupra acestei perioade. Folosindu-ne deci

⁶ Această părere s-a întemeiat pe „Cronica secuiască din Ciuc”, despre care s-a dovedit însă că e un fals.

⁷ Părerea mea despre această problemă am exprimat-o într-un studiu mai vast ce urmează să apară.

⁸ I. Lupaș, *Realități istorice în voevodatul Transilvaniei din sec. IX—XVI*. An. Inst. Ist. Naț. Cluj, VII, 1929, p. 33. Asztalos M. A. *szekelyek őstörténete letelepülésükig*, Minerva. Cluj, 1932, p. 19; E. Lukinich-L. Galdi, *Documenta Historiam Valachorum* etc., 1941, p. 3, not. 5; L. Erdelyi, *Herkunft des Siebenbürger Szekler*. Ung. Jahr. 1926, p. 336; mai vezi și: Karacsony J. *Az erdelyi szekelyek első hadjárata 1210-ben*. Szazadok. 1912, p. 293—294; despre secuii din valea Oltului; G. Popa-Lisseanu. *Sicules et Roumains* etc. 1933, p. 23; Fr. Teutsch, *Ziegenthal, Kpb.* 1924, p. 7; etc.

de aceasta și aplicând în mod just legile dezvoltării societății, stabilite de istoriografia marxist-leninistă, ne vom putea atinge obiectivul.

În perioada așezării secuilor în Transilvania, mai exista la ei organizația gentilico-tribală⁹, deși în ultima perioadă a descompunerii.

Existența ei o arată faptul că pătura conducătoare a păstrat încă mult timp împărțirea după neamuri și ramuri, în vederea reglementării îndeplinirii funcțiilor de conducere, și că această organizație și-a întipărit pecetea asupra proprietății private secuiești, a „primipilatelor“.

Lista completă a celor șase neamuri și 24 de ramuri n-o cunoaștem decât pentru teritoriul fostului scaun Mureș¹⁰, dar existența lor și pe alte teritorii este atestată de mărturii răzlețe, începând din primele decenii ale sec. al XV-lea, când apar în număr mai mare actele referitoare la secui.

Așa de exemplu în jurul anului 1427 existau în Cășin șase neamuri de primipili, iar în Kezdi cinci neamuri¹¹. Din Cășin cunoașteam nominal neamul Halom, din Kezdi neamul Jenő cu ramura Besenyő¹², iar din Sepși ramura Koroniza¹³. Un act din 1427 amintește de un secui din Sepși „din neamul secuilor nobili, numiți în limba vulgară Aghaz“. Aghaz¹⁴ era denumirea organizației ramurilor.

Nu știm dacă această organizație, întâlnită în secolele XV-XVI este valabilă și pentru vremea așezării secuilor în Transilvania; în tot cazul putem admite că, în linii generale, era.

Existența celor șase neamuri și în perioada dinainte de anul 1300 se poate deduce dintr-o scrisoare din secolul al XV-lea, care spune că secuii din Kezdi, după colonizarea teritoriului Arieșului (1270—72), au ales 6 căpitani din „șase neamuri“¹⁵.

Ca toate triburile care au participat la „migrația popoarelor“, și secuii se aflau probabil în perioada democrației militare, ultimă fază a organizației gentilico-tribale, „patriarhalul dezvoltat“¹⁶.

Organizația gentilico-tribală era deci în ultima fază a descompunerii, așa încât unitatea socială a trebuit s-o formeze „familia mare“, care, proprietară a animalelor, își ducea viața ei economică independentă¹⁷.

⁹ Szádeczky L. *A székelyek történelmi intézményeiről*, Erd. Múzeum, 1902, p. 314.

¹⁰ Szekely Oklevéltár, II, p. 139.

¹¹ Hunfalvy P. *A székelyek. 1880*, p. 54; Szekely. *Okl.* I, act. nr. 153.

¹² Szekely *Okl.* III, act. nr. 615.

¹³ Ibidem, act. nr. 528.

¹⁴ Ibidem, act. nr. 437, p. 43. „Genere nobilium Siculorum, wlgo Aghaz nominatarum“.

¹⁵ Orban B. *A szekelyföld. V. 1871*, p. 7.

¹⁶ Despre „democrația militară“ An. Romîno-Sovietice, S. Ist. 1954 2/6 p. 135.

¹⁷ La maghiari, vezi: Molnar E. *A magyar nép östörténete. B. P. 1953*, p. 136.

Ne avînd nici o mărturie documentară în legătură cu viața economică și socială a secuilor din această vreme, este firesc ca nici despre existența „familiei mari” să nu avem nici o informație directă.

Jakab Elek a remarcat însă că în secuime, respectiv în satul lui natal, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, familiile vechi cu rude numeroase se numeau „had”, adică ceată¹⁸. Cunoscînd că la paloșii din nordul Ungariei cete formate din „familii mari”, tipic patriarhale, au existat pînă la mijlocul secolului trecut¹⁹, putem crede că denumirea de „had” la secui păstrează amintirea existenței de odinioară a acestei organizații, care s-a descompus însă înainte de vremurile cunoscute istoricește, păstrîndu-se doar denumirea, care exprima un oarecare grad de înrudire dintre familiile desprinse din „familiile mari”, care formau pe vremuri „ceata”²⁰.

Alte mărturii în legătură cu existența „familiei mari” oferă toponimia și istoricul formării localităților.

Studiind toponimia ținutului locuit de secui, observăm că numele unui număr de peste 130 localități — vorbind aici numai de cele cu nume de origine maghiară — se pot reduce la nume de persoane. Astfel putem cita, de exemplu, localitățile: Abasfalva, Abod, Akosfalva, Atosfalva, Bedecs, Benced, Makfalva (sau Makafalva), Petőfalva²¹, Kölpeny²² și altele

Putem bănui că numele acestea păstrează amintirea „familiilor mari” sau a capilor acestora, care au întemeiat amintutele localități.

Exemple și mai concrete ne servește istoricul formării localităților. Studiind formarea localităților constatăm că o serie întregă s-a format prin contopirea mai multor mici localități, vechi așezăminte ale unor familii.

Așa de exemplu localitatea Merești (Odorhei) s-a format prin contopirea a șapte așezări, între care găsim: Bencőfalva, Benesfalva, Cikefalva — cu 11 porți —, Tankófalva — o localitate și mai mică. Familia Tanko a existat încă mult timp la Merești²³. La fel localitatea Luetea s-a format din șase așezări mici, între care: Lörinczfalva, Telekfalva, fondată probabil de una din familiile ramurei Telegd, Gábosháza. Familia Gábos mai există și azi la Luetea²⁴.

¹⁸ *Szekely telepek Magyarországon. Szazadok*, 1893, j. 578.

¹⁹ *Ibidem*, 585—586; Istvanffy Gy. *Uiabb adlekok a paloczok etnographiajához*. *Ethnographia*, 1898, p. 305—306; pentru comparație vezi aceeași organizație: N. A. Kisleakov, *Iazgulemii etc. An. Romino-Sovietice*. S. Ist. 16, 1949, p. 586.

²⁰ Molnar E. *op. cit.* p. 64, vorbind despre organizația gentilico-matriarhală la maghiari spune: „Cuvîntul fino-ugric „ceată” în această vreme însemna glîntă — ceea ce arată că mai tirziu gintele formau subdiviziunile militare ale unei unități mai mari”.

²¹ O. Liebhart, *Die Ortsnamen des Seklergebietes in Siebenbürgen*. (Extras din *Balkan-Archiv*. II — Leipzig, 1927, p. 3, 4, 6, 8, 50—51.

²² Nume de persoană în cronică Notarului Anonim.

²³ Orban B. *o. cit.* I. p. 186.

²⁴ *Ibidem*, p. 84.

De asemenea, localitatea Minsentea (Ciuc) s-a format din șapte așezări, denumite după familii, ca de ex. Sillók tize, Józsa tize, Nagyk tize, Ambrusok tize²⁵.

Și am mai putea cita multe cazuri similare²⁶.

Cunoscînd că străvechiul caracter al acestor mici așezări familiare seamănă întru totul cu cel al micilor localități din epoca arpadină timpurie din Ungaria — despre care știm că au fost așezările „familiilor mari” cu gospodărie închisă²⁷, — putem spune că ele au fost create de „familii mari”.

Așa dar, în perioada stabilirii secuilor în Transilvania, unitatea socială o forma „familia mare”.

Capii acestor „familii mari” formau pătura conducătoare, care a trebuit să existe și la secui, ca la toate populațiile de pe această treaptă a dezvoltării sociale, adică în perioada patriarhatului dezvoltat²⁸. Nu se poate deci susține părerea unora, ca de ex., a lui Sabin Opreanu, după care „această diferențiere începuse de prin anii 1291”²⁹.

Mai târziu în condițiile descompunerii „familiilor mari”, pătura conducătoare a pus bazele „primipilatelor” cunoscute istoricește și a început să se desprindă tot mai mult de obște.

Așa s-a format pătura primipililor, cunoscuți mai târziu, care dețineau puterea economică și ca urmare pe cea politică, în timp ce restul secuilor forma pătura „oamenilor de rînd”.

Nu cunoaștem în mod precis cînd a început desprinderea acestora din obște; în tot cazul, pe la mijlocul secolului al XIII-lea existau deja mari proprietari, care s-au desprins de obște. Așa încă în 1252 întîlnim pe Vicențiu, mare proprietar feudal³⁰. Probabil însă că deja tatăl său, Akadaș, secui din Sepși, s-a desprins de obște și-a creat marea proprietate din nordul teritoriului Sepși, care mai târziu a constituit moșia urmașilor lui. De asemenea în 1264 îi întîlnim pe Meggyes și Fioch, iar în 1294 pe fiii lui Helemban, ca mari proprietari³¹. Urmașii acestora au mai păstrat un timp o oarecare formă a sistemului „familiilor mari”. Așa de exemplu urmașii lui Meggyes și cei ai lui Vincențiu posedau în comun moșia familiară și în sec. al XIV-lea³². Despre urmașii lui Opour din Kézdi, care s-a desprins probabil tot în aceeași vreme de obște, știm că au început să-și împartă moșiile familiare, posedate pînă atunci în comun, pe la începutul secolului al XIV-lea³³. Trebuie să amintim că și la aristocrații maghiari din Transilvania întîlnim cazuri similare în această vreme³⁴.

²⁵ Orban B., *Op. cit.*, II, p. 33.

²⁶ La localitățile: Singiorziu, Bancu, Sintimbru. Orban, *op. cit.* II, p. 38, 39, 46.

²⁷ Molnar, E. *Op. cit.*, p. 136.

²⁸ Pentru maghiari vezi: Molnar E. *op. cit.* p. 148—149, 152.

²⁹ Terra Sicularum etc. 1925, p. 17.

³⁰ Documente sec. XIII; C. Tr. vol. II, act. nr. 5.

³¹ Documente sec. XIII: C. Tr. vol. II, act. nr. 52, 449.

³² Szekely, Okl. IV, act. nr. 665.

³³ Documente. sec. XIV: C. Tr. vol. II, act. nr. 235, 244.

³⁴ Documente. sec. XIV; C. Tr. vol. I, prefață p. IV și act. nr. 160.

În perioada așezării secuilor în Transilvania ocupația lor principală era creșterea vitelor, dovadă că și în sec. al XIII-lea plăteau darea în vite³⁵.

În această vreme, pășunile erau proprietatea comună a neamurilor, care le împărțeau pe familii. Aceasta nu însemnează însă o egalitate ideală între membrii neamurilor, deoarece pătura conducătoare trăgea un folos mult mai mare decât oamenii de rînd.

După stabilirea secuilor în Transilvania, descompunerea orînduirii gentilice se termină repede și la ei, dînd loc epocii prefeudale, caracterizată prin nașterea organizației teritoriale, a proprietății private asupra pămîntului, ridicarea aristocrației, progresul diferențierii social-economice, care duce la feudalism.

De sigur, în această vreme mai continuă să existe o serie de rămășițe ale vechii orînduiri.

Așa de exemplu unele organe ale societății gentilico-tribale s-au transformat în organe ale administrației teritoriale, și continuă alături de noile organe să rămîna în vigoare.

Ca atare, putem menționa adunarea teritorială (mai tîrziu de scaun), care amintește, alături prin funcția, cît și prin componența ei „sfaturile tribale” din epoca patriarhală³⁶. Însăși cuvîntul „gyűlés” — adunare — își trage originea din această vreme³⁷. De asemenea, „adunarea națională” a secuilor, care evocă „adunarea poporului”, existentă pretutindeni în perioada „democrației militare”³⁸.

Alte rămășițe ale orînduirii gentilice erau: proprietatea comună asupra pămîntului, care s-a menținut pretutindeni în epoca prefeudală și chiar și în epoca feudală³⁹ în unele locuri, și egalitatea de drepturi a tuturor secuilor⁴⁰, care însă pe măsură ce pătura conducătoare își însușește tot mai mult puterea politică, devine tot mai contestată.

În ceea ce privește apariția obștii teritoriale la secui, putem bănui că începuturile acestea au avut loc în epoca anterioară anului 1300. Cercetînd actele din secolul al XIII-lea aflăm că deja în anii 1270—1272, sau chiar în 1252, unitățile geografice ale teritoriului secuiesc încep să apară ca unități administrative-judecătorești. Așa de exemplu actul din 1270-72 vorbește de „legea și așezămîntul tuturor secuilor din Tileagd” și se adresează „obștei secuilor din Tileagd”⁴¹. Că această ex-

³⁵ Documente, sec. XIII; C. Tr. vol. II, act. nr. 19.

³⁶ Fr. Engels, *Originea familiei, proprietății private și a statului*, Ed. 1950, p. 94—95; Molnar E. op. cit. p. 140.

³⁷ Molnar E. op. cit. p. 140.

³⁸ Fr. Engels, op. cit. p. 173.

³⁹ Documente, sec. XI—XIII; C. Tr. vol. I, prefață p. IV.

⁴⁰ L. Demeny, art. cit. p. 580.

⁴¹ Documente, sec. XII, C. Tr. vol. II, act. nr. 121.

presie nu era o formulă goală, ci însemna o formă de organizare, într-o oarecare măsură teritorială — fiind vorba numai de obștea unui anumit teritoriu — o arată faptul că regele dă dispoziție acestei obștii, ca unui organ cu putere executivă. De asemenea, în anul 1324 auzim de „mai marele oștii“ din Ciuc⁴², deci și acest teritoriu era mai de mult o unitate administrativă.

Cristalizarea organizației teritoriale secuiești are loc însă numai în secolul XIV, cind după 1366, încep să apară rind pe rind scaunele⁴³.

Faptul că începuturile obștei teritoriale secuiești nu datează numai de la apariția scaunelor, cum credeau unii, îl arată însăși apariția acestor scaune pe teritoriile unităților geografice, care, după cum putem deduce din actele timpurii, formau și mai înainte unități administrative și judiciare, ca de exemplu: Tileagd, Sepși, Kézdi, Ciuc.

Vorbind de trecerea la obștea teritorială, nu putem uita rolul pe care l-a avut evoluția internă în condițiile descompunerii organizației gentilico-tribale. Dar nu putem uita nici faptul că în Transilvania cu mult înainte de apariția obștei teritoriale secuiești existau puternice începuturi statale. Deja Notarul Anonim al lui Bela pomeneste de voevodatul lui Gelu, „ducele Blachilor“⁴⁴, iar o altă tradiție amintește de formația în fruntea căreia se află „Kean“ „ducele bulgarilor și slavilor“⁴⁵. Ca o confirmare a tradiției, săpăturile arheologice din ultimii ani au desvăluit existența unui puternic voevodat slavo-român, cu centrul la Morești, care probabil și-a păstrat autonomia pînă la finele secolului al XI-lea⁴⁶. Deși, odată cu ocupația maghiară, aceste formații au fost desființate ca unități politice independente, totuși instituțiile organizației lor teritoriale au rămas în ființă mai departe, și nu încapе îndoială că au avut o puternică influență asupra apariției formațiilor teritoriale secuiești. Nu putem să nu amintim că și în Ungaria constituirea organizației teritoriale a statului maghiar a avut loc pe baza obștei teritoriale a vechii populații⁴⁷.

După descompunerea orînduirii gentilice, pămînturile au trecut în proprietatea comună a obștii sătești și cele cultivate fiind împărțite în așa numite „săgeți“ (nyilföld, falunyila) au fost date în folosință familiilor, prin tragere la sorți⁴⁸. Asemenea împărțire a pămînturilor se practică la secui pînă în anul 1796⁴⁹.

⁴² Documente. XIV s. C. Tr. vol. II, act. nr. 274.

⁴³ Urkundenbuch. Zimmermann-Werner. II, act. nr. 846.

⁴⁴ Istoria R.P.R. Ed. 1952, p. 64.

⁴⁵ C. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei rominilor*, vol. XI, p. 148.

⁴⁶ Studii și cercetări de istorie veche, 1952, p. 343.

⁴⁷ Lederer Emma, *Az egyház szerepe az arpadkori Magyarországon* BP, 1950 p. 1.

⁴⁸ Acest sistem a fost folosit de cele mai multe popoare din Europa în epoca prefeudală, păstrîndu-se timp îndelungat și în cea feudală (Documente. sec. XI—XIII. C.-Tr. vol. I, pef. p. IV) Pe teritoriul secuiesc a putut exista cu mult timp înainte de sosirea secuilor.

⁴⁹ Szádeczky L. *Art. cit.* p. 315.

Am vorbit mai sus de pământuri cultivate, trebuie să arătăm însă că răspîndirea agriculturii la secui este o problemă destul de complicată și pînă în prezent puțin studiată. În tot cazul nu putem uita că vechea populație asimilată de secui, în locurile prielnice se ocupa și cu agricultura, și deci a intrat în cadrul secuimii ca grupuri de agricultori. Putem deci admite că în locurile prielnice, secuii se ocupau și cu agricultura încă înainte de sec. al XV-lea.

În afară de teritoriile obștilor satești mai existau anumite locuri, care erau proprietatea mai multor sate, sau chiar a unor scaune de mai tîrziu. Așa de exemplu pe teritoriul fostului scaun Mureș, era teritoriul „Közhavas“, pe teritoriul Arieșului pământurile fertile „Bogat puszta“, în Gheorgheni muntele „Közrez“⁵⁰, în Sepși dealul „Vartetö“ de lângă Olteni care, pînă în anul 1863 a fost proprietatea celor nouă localități din împrejurime⁵¹, de asemenea teritoriul Ghimeșului, proprietatea a cinci localități din Ciucul de sus⁵².

Deși condițiile geografice nu erau favorabile agriculturii și prin urmare nici formării marilor domenii private, totuși acestea apar de vreme în mod răzleț.

Putem bănuși că încă la începutul colonizării, unele familii mai înstărite ale păturii conducătoare au acaparat teritorii întinse și le-au prefăcut în proprietatea lor privată, în special în locurile unde din cauza condițiilor geografice secuii nu s-au așezat. Probabil așa s-au format marile domenii ale urmașilor lui Vincențiu, situate în nordul teritoriului Sepși, numit mai tîrziu „Miko ardeje“ (pădurea lui Miko)⁵³, la fel și marea proprietate a urmașilor lui Opour din Kézdi de mijloc, dintre păraul Turia și Cașin.

În secolul al XIV-lea, cînd s-a cristalizat organizația teritorială la secui, aceste domenii mari n-au intrat în cadrul scaunelor, ele au rămas supuse comitetelor⁵⁴.

Pe lângă marea proprietate privată asupra pămîntului, apare de timpuriu și mica proprietate. Apariția ei a fost favorizată în special de răspîndirea agriculturii. În această vreme, cînd mijloacele de producție erau rudimentare, iar populația nu era încă prea numeroasă, așa încît creșterea vitelor putea să-i asigure în bună parte existența, nu erau cultivate decît locurile cele mai ușor de prelucrat, care nu erau totdeauna cele mai fertile. Acestea erau pămînturile obștești să-

⁵⁰ Szádeczky L. *Art. cit.* p. 315—316.

⁵¹ Orbán B. A. *székelyföld* III, p. 57.

⁵² Horger A. *A csángó nép és név eredete*. Erdélyi Múzeum, 905.

⁵³ Székely *Okl.* I, p. 54, act. nr. 43.

⁵⁴ Așa de ex. localitățile Peșelnek și Szárazpatak, apar în actele din prima jumătate a sec. XIV-lea ca localități aparținătoare teritoriului secuilor din Kézdi, deși ni se pare că în realitate aparțineau puterii comitetului de Alba. După cristalizarea organizației teritoriale secuiești apar ca localități din comitetul Alba.

tești, care se împărțeau între familii. Restul teritoriului putea fi cultivat de ori cine și cine îl deștelenea sau defrișa putea să-l treacă în proprietatea sa privată⁵⁵.

Acest obicei a favorizat de sigur familiile din pătura conducătoare, care datorită puterii lor economice, puteau să-și creeze în felul acesta domenii particulare, în timp ce secuii de rînd, fără posibilități economice, se mulțumeau cu „sorțile“ care le reveneau din pămîntul obștii sătești.

Se spune că dreptul de primipilat se baza în special pe domeniile particulare constituite astfel, numite „hereditas siculicalis“ — moștenire secuiască⁵⁶.

Trebuie să remarcăm aici că în general am vorbit mai mult de „primipilate“ și nu de „primipili“*) aceasta din cauză că dreptul de primipilat era legat de proprietate și nu de persoană, lucru firesc, deoarece baza puterii politice este puterea economică. În felul acesta dreptul de primipilat — cel puțin în vremurile cunoscute nouă — se putea vinde și cumpăra împreună cu proprietatea de care era legat⁵⁷.

Pătura conducătoare a căutat să-și întărească puterea economică și acolo unde lipsa de pămînt nu permitea formarea proprietății private, sau nu în măsura dorită.

Un act din secolul al XVI-lea, care vorbește de obiceiurile străvechi ale secuilor arată că un primipil primea de două ori atît pămînt cît un secu de rînd⁵⁸.

Mai tîrziu, în condițiile evoluției diferențierii social-economice, începe și transformarea proprietăților comune ale obștilor sătești în proprietăți private.

După cum arată întreaga istorie social-economică a secuilor, constituirea proprietății private și încheierea relațiilor feudale pe acest teritoriu au fost întîrziate de condițiile geografice. Această evoluție are loc în mare parte în secolele cunoscute istoricește și putem s-o urmărim aproape pas cu pas.

Primele încercări ale statului maghiar de a stabili relații feudale cu acest teritoriu datează din timpuri foarte vechi.

Unul din primii pași a trebuit să fie supunerea secuilor la cens. Nu știm cînd a avut loc aceasta, în tot cazul actele de la mijlocul

⁵⁵ Szádeczky, *art. cit.*, p. 316.

⁵⁶ Századok. 1904, p. 168.

* *Primipilus* e dregătoria capitanilor de scaun *majores primi pili* — căpeteniile cetei principale care au luat locul vechilor căpetenii de trib. Funcția primipililor a devenit ereditară și descendenții lor au constituit pătura superioară a secuilor (*siculi principales potiores, majores*), față de masa populară (*Siculi communes*).

⁵⁷ Székely *Okl.* III, act. nr. 505.

⁵⁸ Székely *Okl.* II, act. nr. 389, p. 283.

sec. al XIII-lea dovedesc că la această dată îl plăteau, și anume, după obiceiul vremii, în natură, în animale⁵⁹, ocupația lor principală fiind creșterea vitelor.

Un alt pas a fost numirea comitelui secuilor, care era funcționar regal, reprezentant al interseelor clasei dominante. Nu știm când a fost numit primul comite, putem bănuși însă că în vremea când Bela (mai târziu al IV-lea ca rege) posedea Transilvania ca „rege tânăr” și a încercat probabil să stabilească relații feudale cu secuii, sperând că va găsi în ei un sprijin contra tatălui său.

Comitele secuilor avea menirea să facă chemarea la oaste în caz de război și când s-a statornicit obligativitatea serviciului militar al secuilor să treacă în revlștă (lustra, mustra) oastea. Prezida de obicei, în special în vremurile mai noi, „adunarea rațională”. Pentru aceste servicii beneficia de veniturile domeniului cetății Gurghiului, compus din 27 de sate, și de cele ale cetății Branului de mai târziu. De asemenea, mai primea jumătate din amenzile judiciare și în timpuri mai noi, după cum aflăm, 200 de boi din darea de boi⁶⁰.

Organizarea bisericească a secuilor a urmărit același scop. Nu știm când s-a făcut aceasta, dar în 1235 arhidiaconatul din Tileagd e atestat documentar⁶¹. În 1211, Wilhelm, episcopul Transilvaniei, recunoaște Ordinului Teutonic dreptul de a lua dijmă de la toți locuitorii din țara Birsei, „în afară de ungurii sau secuii ce vor vrea să treacă în numita țară”⁶². Deci la această dată secuii plăteau deja dijma bisericească.

Cu toate cele arătate mai sus, în decursul secolelor XIII-XIV relațiile feudale dintre statul maghiar și teritoriul locuit de secuici erau foarte slabe.

Slăbiciunea relațiilor feudale e atestată de mai mulți factori.

Cercetând atribuțiile comitelui secuilor vedem că, în primii 150 de ani, această funcție era mai mult onorifică. Nici un document din această perioadă nu arată că comitele s-ar fi amestecat în treburile interne ale secuilor, deși în legătură cu celelalte teritorii supuse autorității lui avem numeroase mărturii... Slăbiciunea puterii comiților o dovedește și faptul că regii, în problemele ce privesc pe secuici, nu se adresează comiților, ci direct obștii secuilor în cauză, ca unui for cu putere executivă⁶³.

Slăbiciunea relațiilor feudale rezultă și din primul caz când regele, în 1324, a vrut să exercite și pe acest teritoriu așa numitul

⁵⁹ Documente sec. XIII; C. Tr. vol. II, act. nr. 19, 37

⁶⁰ Szédeczky L. *A szédelyk történelmi intézményeiről*. Erd. Muz. 1902, p. 380

⁶¹ Documente, sec. XI—XIII, C. Tr. vol. I, act. nr. 238, 239.

⁶² Ibidem, act. nr. 91.

⁶³ Documente, sec. XIII. C. Tr. vol. II, ac. 121. Urkundenbuch. Zimmermann-Wernner. II. act. nr. 846.

„drept regal“ (jus regius) donînd proprietățile unor familii din Cașin, stinse fără urmași, unor membri ai familiei Opour, mari proprietari din Kézdi de mijloc⁶⁴. Datorită slăbiciunii relațiilor feudale, această încercare a rămas fără rezultat, de vreme ce secuii din Ciuc au reușit să-și păstreze teritoriul, în ciuda repetatelor ordine regale.

Trebuie să facem aici o paranteză, și să arătăm că unii istorici din trecut au înțeles în mod greșit problema „dreptului regal“, cău-tînd să facă dovada, că pe anumite teritorii se aplica dreptul regal, iar pe altele nu. Realitatea este că regii exercîtau peste tot unde puteau acest „jus regius“. Așa, de exemplu, Matei a încercat să facă o donație, chiar pe teritoriul „donat“ sașilor, dar a fost împiedicat de opoziția acestora⁶⁵.

În raport cu condițiile geografice și cu dezvoltarea feudalismu-lui, mai de vreme sau mai tîrziu, „jus regius“ apare peste tot, nu însă ca un drept, cum îl arată numele, ci ca o practică de înfeudare a țăranilor pînă atunci liberi.

În felul acesta, în timp ce regii încep, încă de la începutul sec. al XIII-lea⁶⁶, să scoată pămînturile din stăpînirea țăranilor romîni din Făgăraș, pe teritoriul locuit de secuii donațiunile nu apar decît după 1562⁶⁷, iar pe pămîntul romînilor din Munții Apuseni abia în secolul al XVIII-lea⁶⁸.

Slăbiciunea relațiilor feudale pe acest teritoriu în secolele timpu-rii mai e dovedită de faptul că secuii, ca și o serie de grupuri ale populației romîne din Transilvania, se bucurau încă de autonomia administrativă și judiciară⁶⁹. Treburile interne ale secuilor erau con-duse de autoritățile locale, ai căror slujbași nu erau numiți de regi sau de locțiitorii lor.

În timpurile mai vechi, în fruntea fiecărei unități administrative și judiciare se afla un căpitan (major exercitus)⁷⁰, atestat documen-tar în 1324⁷¹. Acesta era comandantul trupelor regiunii, trecea tru-pele în revistă în timp de pace și prezida adunarea teritorială (mai tîrziu de scaun).

⁶⁴ Documente. sec. XIV. C. Tr. vol. II. act. nr. 274.

⁶⁵ Kis B. *Az erdélyi szászok multja vagyoni önkormányzatára vonatkozólag* Gyulafehérvár. 1900, p. 14.

⁶⁶ Documente sec. XI—XIII. C. Tr. vol. I. act. nr. 145.

⁶⁷ Székely *Okl.* IV. act. nr. 677 al lui Báthory I. din 20 VI 1572, care arată că înaintea răscoalei secuiești nu existau donațiuni pe teritoriul locuit de secuii.

⁶⁸ Istoria RPR, Ed. 1952, p. 269.

⁶⁹ Ca și la romîni din Munții Apuseni pînă în sec. al XVIII-lea, la cei din Ma-ramureș pînă în sec. al XIV-lea D. Onciu, *Originile Principatelor Romîne*, Ed. 1899, p. 17—18.

⁷⁰ I. Lupaș, *art. cit.*, p. 30; Szadeczky L., *art. cit.*, p. 378.

⁷¹ Documente sec. XIV, C. Tr. vol. II. act. nr. 274.

În fruntea localităților erau juzii, (falubirák, falusbirák).

Acesle funcții erau ocupate de secui, pe bază de alegeri, dar numai de membrii păturii conducătoare, care dețineau puterea economică și prin urmare și pe cea politică. Secuii de rînd erau excluși din posturile de conducere.

Ocuparea posturilor de conducere era rînduită în așa fel încît fiecare ramură a păturii conducătoare să dețină posturile de conducere timp de un an, ajungînd din nou la conducere după un ciclu de 24 de ani.

Mai tîrziu, căpitanul a fost numit și primipilus, de unde pe urmă toți membrii păturii conducătoare, care aveau dreptul de a ocupa această funcție, au fost numiți primipili.

În vechime, primul for administrativ-judiciar a fost adunarea teritorială (mai tîrziu de scaun)⁷².

Adunarea era prezidată de capitan, iar pătura conducătoare avea în cadrul ei o puternică influență. La adunare participau însă și secuii de rînd, care puteau să-și exprime dorința și să influențeze într-o oarecare măsură hotărîrile ce se luau.

Adunarea teritorială rezolva toate treburile administrative și judeca procesele. Sentințele se puteau apela la adunarea Odorheiului și, în ultimă instanță, la „adunarea națională”.

Cel mai înalt for administrativ judiciar era „adunarea națională”⁷³, menționată documentar în 1344⁷⁴, și care a funcționat pînă la mijlocul secolului al XVI-lea, cînd, după adunarea de la Sighișoara, a fost desființată. Din nou, și ultima oară s-a convocat la 16 octombrie 1848, cînd cei 30.000 de participanți au hotărît să se ridice în ajutorul revoluției. Adunarea n-avea periodicitate, ea era convocată la început de către căpitanul Tileagdului, mai tîrziu de către comite sau căpitanul scaunului Odorhei. Atribuțiile ei erau multiple și importante: ea vota legi obligatorii pentru toți secuii, judeca procese și putea aplica pedepse pînă la confiscarea averii și excluderea din comunitate. Ea vota Impozitele: reprezentanții regelui nu puteau strînge darea boilor fără aprobarea ei.

Și la această adunare participau secuii de rînd, care puteau să-și exprime dorința, dar puterea politică era în mîna păturii conducătoare.

Un alt semn al slăbiciunii legăturilor feudale cu acest teritoriu este nașterea dreptului specific de moștenire, în virtutea căruia moștenirea se făcea în primul rînd în linie masculină, însă în lipsă de băieți, fata moștenea cu drepturi egale. Trebuie să menționăm că același sistem de moștenire exista și la românii din Munții Apuseni⁷⁵.

⁷² Lupaș. *Art. cit.* p. 39; Szádeczky L. *art. cit.* p. 380—381.

⁷³ Szádeczky L. *Art. cit.* p. 381.

⁷⁴ Székely *Okt.* I, p. 51.

⁷⁵ Jancso B. *Ujabb román ethnographiai mozgalom hazánkban*. Ethnographia 1900, p. 65. Dreptul de moștenire este întărit pe baza vechilor legi ale secuilor. în 1451 (Székely *Okt.* I, act. nr. 138).

Caracteristic este faptul că, în caz de desherență dar chiar și în caz de disgrățiere, moșia numită „hereditas siculicalis“, deținută, fie prin moștenire, fie prin cumpărare, nu revenea fiscoiului, ci se moșteneau de rude, sau în lipsa acestora de vecini⁷⁶. Acest obicei a rămas în vigoare și în prima jumătate a secolului al XVI-lea, până în anul 1562⁷⁷.

Toate acestea arată că, atunci când s-au format proprietățile private, numite „hereditates siculicales“ și sistemul de moștenire mai sus arătat, relațiile feudale dintre stat și teritoriul locuit de secui erau foarte slabe.

Între timp procesul diferențierii social-economice și-a urmat calea și în rîndurile secuilor, deși mai lent decît în alte părți.

Din cadrul primipililor care formau la început pătura conducătoare a secuilor, s-a ridicat încet o nouă pătură, cea a aristocraților, denumiți mai tîrziu „primori“ (föemberek), adică frunțași.

Existența aristocrației o cunoaștem documentar numai din primii ani ai secolului al XV-lea⁷⁸, rădăcinile ei se trag însă din timpuri vechi, din vremea cînd au apărut primele mari domenii private. Aceasta rezultă din faptul că, în prezidiul adunării din Trei-Scaune din anul 1407, întîlnim ca judecător teritorial pe Ladislau fiul lui Penye din Turia, chiar unul dintre membrii familiilor de mari proprietari ai acestui teritoriu, și care mai tîrziu figurează pe listele de înscriere ca „primori“.

Prin moștenire sau cumpărare, primorii au acaparat mai multe primipilate (peste 3). În felul acesta puteau să ocupe posturi de conducere de atîtea ori în ciclul de 24 de ani, cîte primipilate dețineau, monopolizîndu-și deci posturile de conducere. Este cunoscut de exemplu că Barcsay Gáspár, între anii 1491—1514 a deținut de nouă ori posturi de conducere.

Prin puterea lor economică și politică, primorii exercitau o puternică presiune nu numai asupra secuilor de rînd, ci și asupra primipililor.

Mersul diferențierii social-economice a fost favorizat și de un factor extern. Unii membri ai păturii conducătoare, pentru serviciile făcute regilor sau altor demnitari, au primit din partea acestora domenii feudale în afara teritoriului secuiesc. Prin aceasta s-a mărit în mod considerabil puterea lor economică și politică, și presiunea ce o exercitau asupra secuilor din obște. Aristocrația s-a folosit de toate mijloacele pentru a-și întări poziția.

După cum ne înțormează un act, care vorbește de vechile „obiceiuri“ la secui, ei primeau din pămînturile obștei bucăți mai mari

⁷⁶ I. Lupaș, *Art. cit.* p. 33; Szádeczky I. *art. cit.* p. 377.

⁷⁷ Despre valabilitatea acestui obicei în sec. al XV—XVI-lea vezi: Székely *Okl.* I. act. nr. 144, p. 173; II. act. nr. 254, p. 31.

⁷⁸ L. Demeny. *Art. cit.* p. 580—581; Székely *Okl.* I. act. nr. 87, p. 102.

chiar decât primipilii⁷⁹; și mai mult, se obișnuia ca aceste pământuri să li se dea „în plină proprietate” adică, cu alte cuvinte, aristocrații prin presiunea exercitată asupra obștii au început să transforme pământurile comune în proprietăți private personale.

O altă lovitură dată obștei a fost apariția noilor funcțiuni, la sfârșitul secolului al XIV-lea, și anume a judecătorului teritorial (mai târziu de scaun) și a juraților⁸⁰.

Prin apariția acestor funcțiuni se reducea rolul pe care l-a avut adunarea în rezolvarea treburilor administrative și judiciare; aceasta de sigur în dauna obștei, deoarece și posturile noi erau ocupate numai de pătura conducătoare, și în special de aristocrați.

Prin monopolizarea principalelor posturi de conducere, adică căpitan și judecător, aristocrația ținea în mână și pe primipili, deoarece prin aceasta deținea și dreptul de numire a judecătorilor sătești⁸¹.

În felul acesta, deși „diferențierea în veacul al XV-lea se ascundea încă sub formula unității juridice, deși Sigismund confirmase egalitatea de drepturi a tuturor secuilor, în această perioadă existau de fapt grupuri sociale”...⁸².

În timp ce diferențierea social-economică făcea progrese, se producea și închegarea relațiilor feudale dintre statul maghiar și teritoriul locuit de secui.

Dacă până la mijlocul secolului al XIV-lea, regele și locuitorii lui, voevodul și comitele, nu s-au amestecat în treburile interne ale secuilor, sau n-au făcut-o decât în cazuri cu totul excepționale, apoi începând din a doua jumătate a acestui secol astfel de cazuri devin tot mai frecvente și încetul cu încetul se lichidează vechea autonomie administrativă și judiciară a secuilor.

Procesul de închegare a relațiilor feudale a fost favorizat și de faptul că în urma progreselor diferențierii social-economice, apar contradicții între diversele pături sociale și chiar și în sinul păturii conducătoare, iar părțile adverse se adresează deseori pentru sprijin regelor sau locuitorilor lor.

Primul caz cunoscut în care regele intervine în treburile interne ale secuilor are loc în anul 1366. La cererea unor moșieri secuie din părțile Hăghigului, urmașii lui Vincențiu, fiul secuului Akadas din Sepși, regele Ludovic, dă ordin capltului din Alba-Iulia să intervină ca aceștia să fie puși în stăpânirea alodiilor lor din Olteni și Malnaș (azi raionul Sf. Gheorghe), pe care secuii din Sepși le ocupaseră⁸³.

⁷⁹ Szekely *Okl.* II, act. nr. 389.

⁸⁰ Székely *Okl.* II, act. nr. 664; și I. act. nr. 88, p. 102.

⁸¹ După cum rezultă din actul care descrie vechile obiceiuri la secui postul de judecător de sat (*praefectus*) era îndeplinit în special de primipili, numiți însă de căpitan și judecător. (Szekely *Okl.* II, act. nr. 389, p. 282).

⁸² L. Demeny, art. cit. p. 580.

⁸³ Székely *Okl.* I. act. jr. 56, p. 70.

Și mai caracteristic e cazul scaunului Micloșoara. Acest teritoriu mai înainte făcea parte din scaunul Sepși. Pătura conducătoare din Sepși aplica o cruntă politică de asuprire față de populația acestui teritoriu, care din această cauză, pe la sfârșitul secolului al XIV-lea, s-a adresat voevodului, cerînd dreptul să țină și ea judecată ca și celelalte scaune. Cererea a fost aprobată și teritoriul Micloșoarei s-a despărțit de scaunul Sepși⁸⁴.

Asemănător este și cazul secuilor din Cașin, care din același motiv au cerut și au obținut din partea lui Sigismund dreptul să aleagă căpitan și judecător și să țină judecată ca toate scaunele. Acest drept al lor este întărit mai târziu de către Matei și pe urmă de către Ștefan Bathory în 1573⁸⁵.

Actele de la începutul secolului al XV-lea arată că tot în această vreme s-a constituit obiceiul ca sentințele să fie apelate la rege sau la locțiitorii lui.

Un alt semn al încheșării relațiilor feudale este reglementarea obligațiunii militare a secuilor.

După cum rezultă din actele timpurii, încă din secolul al XIII-lea, secuii prestau servicii militare. Bănuim însă că aceste servicii aveau un caracter mai mult sau mai puțin voluntar, cel puțin în sensul că nu există o sarcină militară concret stabilită. Ei prestau probabil aceste servicii militare la chemarea reprezentanților regelui sau a altor demnitari, în speranța unor beneficii ce trebuiau să le vină, sau care li se promiteau. Așa de exemplu e foarte verosimil că Ștefan „regele tînăr“, cînd s-a retras la Codlea, a fost ajutat de secuii din Kézsd, pentru că li s-a promis un teritoriu, pe care l-au și primit mai târziu⁸⁶.

Făceau excepție desigur luptele contra tătarilor, la care erau siliți să participe de necesitatea de a se apăra.

E probabil că în speranța unei prăzi bogate, chiar pătura conducătoare organiza participarea la diferite campanii ale regilor sau ale altor demnitari⁸⁷.

La începutul secolului al XV-lea situația se schimbă și, ca o urmare a încheșării relațiilor feudale, se fixează în mod concret și sarcinile militare ale secuilor⁸⁸.

⁸⁴ Székely *Okl.*, III, act. nr. 424, p. 20.

⁸⁵ Ibidem, IV, act. ac. 673. și I. act. nr. 163, p. 194.

⁸⁶ Este vorba de teritoriul Arieșului.

⁸⁷ În privința maghiarilor din vremea cînd erau pe aceeași treaptă a dezvoltării sociale, vezi: Molnar E. *op. cit.*

⁸⁸ Székely *Okl.* I. act. nr. 105, p. 126; mai vezi Bárczay O. *A hadügy fejlődésének története.* 1895. II, p. 482.

După această dată, obligația secuilor de a presta serviciul militar apare dese ori în documente⁸⁹.

Inchegarea legăturilor feudale a fost însoțită de scoaterea unei serii de localități, cu populație compusă din secui și „oaspeți” — probabil meseriașii străini⁹⁰ — de sub autoritatea scaunelor și declararea lor ca libere orașe regale. Asemenea localități erau: Tîrgu-Se-cuiesc, Cristur, Sf. Gheorghe⁹¹, Odorhei, Miercurea-Ciuc, Vințul de Sus, Tg. Mureș⁹².

Regii au căutat să-și întărească influența și asupra forurilor judiciare ale secuilor. În acest scop a fost numit, la începutul secolului al XV-lea, judecătorul regal (judex regius), care la început a avut o sferă de activitate mai redusă, ce cu timpul i s-a lărgit tot mai mult⁹³.

Progresele diferențierii social-economice, însoțite de închegarea relațiilor feudale, au avut grave repercursiuni asupra secuilor din obște.

Situația secuilor de rînd a devenit tot mai insuportabilă. Pămînturile cultivate au ajuns insuficiente pentru întreținerea populației mărite între timp, însă cele care la început n-au fost cultivate au intrat în proprietatea privată a păturii conducătoare și în special a aristocrației. În felul acesta secuii din obște ne mai avînd pămînturi disponibile pentru a face față cerințelor crescute, au ajuns în mizerie, în timp ce aristocrația posedea teritorii mult mai mari decît îi trebuiau și le lucra cu jeleri și cu iobagi, a căror existență este cunoscută încă din actul lui Vladislav II din 1499⁹⁴.

Pe de altă parte diferitele sarcini fiscale, ca darea de boi, pe care o prestau numai secuii de rînd și sarcinile militare care, din cauza numeroaselor campanii, s-au îngreunat, au devenit o mare povară pentru secuii de rînd. În aceste condiții nu e de mirare că unii au preferat să devină chiar iobagi⁹⁵.

Pe lângă toate acestea, unii aristocrați au încercat să-i supună și la plata unui cens, îngreunîndu-le și mai mult situația⁹⁶.

În această vreme și vechea stare a primipililor era în curs de dispariție. Aristocrații i-au deposedat treptat de puterea economică și politică, monopolizînd posturile de conducere. Aceia au aplicat față de ei aceeași politică pe care o aplicaseră față de secuii de rînd, căutînd să-i supună la plata unui cens⁹⁷. Dar și sarcinile militare erau

⁸⁹ Székely *Okl.* I. act. nr. 164; III. act. nr. 511.

⁹⁰ Ibidem, I. act. nr. 102, p. 122.

⁹¹ Ibidem, act. nr. 102 și 151, 158.

⁹² Ibidem, I. p. 123, not. 2.

⁹³ I. Lupaș, *Art. cit.* p. 30.

⁹⁴ Székely *Okl.* III. act. nr. 511.

⁹⁵ Ibidem, II. act. nr. 301.

⁹⁶ Ibidem, I. act. nr. 179.

⁹⁷ Székely *Okl.* I. act. nr. 179.

o povară grea pentru ei, care trebuiau să participe în persoană aproape la toate campaniile. Astfel majoritatea primipililor, adică a acelor care nu s-au putut ridica în pătura primorilor, a fost destinată să împărțască soarta secuilor de rînd.

Nu e deci de mirare că, în mișcările pornite contra aristocraților, îi întîlnim pe mulți alături de secuii de rînd⁹⁸.

Ascuțirea contradicțiilor a dus „în anii 1430 și 1465 la răscoala celor care nu erau aristocrați contra aristocraților”⁹⁹. Poporul răsculat le-a confiscat averile, le-a ars casele¹⁰⁰.

În această vreme diferențierea social-economică a atras după sine încheierea juridică a acestui proces, care are loc în anul 1473, cînd Matei dă dispoziții pentru alcătuirea listelor celor trei pături ale populației secuiești și reglementează modalitatea de trecere dintr-una în alta¹⁰¹.

La sfîrșitul secolului al XV-lea, datorită abuzurilor săvîrșite de voevodul Bathory, situația devine și mai grea.

În concluzie, dacă analizăm situația secuilor din secolul al XV-lea, în lumina celor arătate de istoricul sovietic M.V. Kolganov despre faza inițială a feudalismului¹⁰², vedem că și la secui se conturează această perioadă.

Întîlnim aristocrații cu domeniile lor feudale — deși în mare parte relativ mici, ca peste tot în această fază, — pe care lucrau oameni aserviți. Aflăm că aristocrații încearcă să-și întindă influența și asupra obștii, s-o supună la plata unui cens, „formă inițială a exploatării feudale”¹⁰³.

Mai aflăm dintr-un act de la sfîrșitul secolului al XV-lea că unii secui de rînd s-au angajat de partea unuia sau altuia dintre secuii nobili, obligîndu-se să-l ajute în cazul cînd va avea conflict cu alți aristocrați¹⁰⁴. Actul nu spune, dar lucrul e evident, că secuii de rînd au făcut acest legămînt siliți de abuzurile aristocrației, sperînd că în schimb „nobilul” îi va ocroti față de persecuțiile altor aristocrați.

⁹⁸ Ca de ex. în 1473. Székely *Okl.* I. act. nr. 179.

⁹⁹ L. Demeny, *art. cit.* p. 580.

¹⁰⁰ Székely *Okl.* III. act. nr. 473.

¹⁰¹ L. Demeny, *art. cit.* p. 581 ; Székely *Okl.* I. act. nr. 179.

¹⁰² Discuții cu privire la legea fundamentală a feudalismului. Probleme de istorie. 1954. 9. p. 108.

¹⁰³ Ibidem, p. 109.

¹⁰⁴ Székely *Okl.* I. act. nr. 198, p. 258, vezi și not. 1.

În cazul nostru nu știm dacă această formă a clientelei era însoțită și de un cens, pe care de obicei clientul îl plătea patronului sau dacă pentru acest început ea se limita la ajutorul pe care clientul se obliga să-l dea patronului său. În tot cazul, avem în față o formă a clientelei sau comendației, din care s-a dezvoltat de regulă dependența țăranilor mai înainte liberi¹⁰⁵.

Acestea erau condițiile în care au ajuns secuii în pragul secolului al XVI-lea, când ca urmare a evoluției de până atunci, s-a produs o serie de evenimente importante, de care nu ne putem ocupa în studiul de față necesarmente limitat, considerind că aprofundarea lor merită o analiză mai detaliată.

¹⁰⁵ F. I. Poleanski, *Problema legii economice fundamentale a feudalismului. Probleme de istorie*, 1954. 10. p. 116 (6).